

היא (774).

חיבי עבדי [היאך עושין את סדר יום התענית]?

אמר אביי: מצפרא עד פלגא דיומא — מעיינינן במילי דמתא [מהבוקר עד חצות היום, מעיינים בענייני העיר], אם יש גזל וחמס ביניהן, ומפייסים את אלו שנעשה עימם עוול.

מכאן ואילך [מחצות היום ואילך], מחלקים את הזמן שנותר מהיום לשני חלקים:

רבעא דיומא [רבע יום, דהיינו, חצי מחצי היום שנותר] **קרינן בספרא** [קוראין בספר

תורה] **"ויחל משה"**, (775) (776) **ואפטרתא** [ומפטירין] הפטרת "דרשו ה' בהמצאו" כפי שאנו נוהגים בזמננו בתעניות].

מכאן ואילך [מסוף החצי הראשון של חצי היום שנותר] עד סוף היום — **בעינן רחמי (777)** [מתפללים ומבקשים רחמים] (778).

שנאמר: "ויקומו על עמדם ויקראו בספר תורת ה' אלהיהם רבעית היום, ורבעית מתודים ומשתחוים לה' אלהיהם".

הרי לנו שרביע היום קראו בתורה, ורביע היום היו מתודים ומבקשים רחמים (779).

שואלת הגמרא: מנין לנו שכך הוא סדר יג-א

אומרים י"ג מדות, שאין אנו חוזרים ריקם".

776. **החשק שלמה** מביא, שזהו דווקא בשלש תעניות ראשונות. אבל בשבע אחרונות אין קורין זה, אלא ברכות וקללות, וכפי שמצינו **במסכת סופרים** [פרק י"ז הלכה ז'].

777. אין הכוונה שבבוקר לא היו מתפללים ומבקשים רחמים כלל, אלא שברבע היום בערב מרבים בתפילות ורחמים. **ריטב"א**.

778. **כתב הרמב"ם**, שכך עושים בכל התעניות, ואפילו בג' תעניות ראשונות.

779. **כתב הריטב"א**, שמשמע מכאן שאותן כ"ד ברכות המוזכרות להלן [בתחילת פרק שני] שאומרים אותן בתענית, נאמרות במנחה, שהרי אותו זמן מיועד להרבות בבקשת רחמים. אמנם יתכן שאומרים אותן גם בבוקר. אף שיתכן כי מה שנקטה הגמרא שבערב מרבים בבקשת רחמים — היינו משום שמתפללים אז שתי תפילות, מנחה ונעילה, מכל מקום ודאי כיון

774. כך היא הגירסא לפנינו, והסוגיא נתבארה לפי מה שכתב הגבורת ארי.

ויש ראשונים שאינם גורסים כך, כי לפי הבנתם בסוגיה, יוצא שהגמרא מקשה "ואימא מטיהרא", ואינה מיישבת את הקושיה כלל. אלא ממשכה ואומרת "מסייע ליה לרב הונא וכו'". ולכן גורסים כך: "מה אסיפת זקנים ביום, אף צום נמי ביום. אמר רב שישא בריה דרב אידי: מסייע לרב הונא וכו'".

ו**כתב הריטב"א**, שיש לפרש נוסחא את הנוסחא שלפנינו כך: מתחילה סברנו ללמוד שאסיפת זקנים ביום, ממה שנאמר "תקעו שופר קדשו צום קראו עצרה", ועל זה מקשה הגמרא "אימא מטיהרא", שהרי אין הוכחה במקרא שמתכנסים בבוקר. וחזורת בה הגמרא ואומרת, שאכן אין למדים מהמקרא, אלא מדברי רב הונא, שכך קיבל מרבותיו, ש"מצפרא כנופיא". ועתה מתיישבת היטב הילפותא שאסיפת זקנים ביום, ושמתחילים מהבוקר.

775. **כתב הריטב"א**: "והא דקרינן ויחל, שמדבר בענין ריצוי מחילה. והבטחתנו שכשאנו

ו**כתיב** בהמשך המקרא: **"ובמנחת הערב קמתי מתעניתי ובקרעי בגדי ומעילי ואכרעה על ברכי ואפרשה כפי אל ה'".**

ומכך שנחמיה התפלל והתחנן לקראת ערב⁽⁷⁸¹⁾, משמע שבחצי הראשון של היום — מעיינים בענייני העיר.

אמר רפרם בר פפא אמר רב חסדא: כל איסור רחיצה שאסרו חכמים שהוא משוב אָבֵל, כגון⁽⁷⁸²⁾ צום תשעה באב⁽⁷⁸³⁾, שהוא מחמת האבל על חורבן הבית⁽⁷⁸⁴⁾, וכל שכן אָבֵל ממש, שמתו לפניו, אסור ברחיצה⁽⁷⁸⁵⁾

782. הקשה הגבורת ארי, מהו לשון "כגון תשעה באב ואבל", הרי אין דבר נוסף שהוא משום אבל חוץ מדברים אלו!

וכתב, שהגמרא במסכת מועד קטן [ג א] מסתפקת האם יש איסור רחיצה במנוחה ומצורע. וזו כוונת הגמרא כאן שנקטה לשון "כגון", היינו לפי הצד שמנוחה ומצורע אסורים ברחיצה.

783. כתב הריטב"א [להלן ל א], שאיסור רחיצה בתשעה באב הוא דווקא ברחיצה לתענוג. אבל לרחוץ ידיו כדי להתפלל — מותר, בין בט' באב, בין ביום הכפורים. כשם שהתירו לעבור במים כדי להקביל פני רבו, כל שכן שמותר כדי להקביל פני שכינה! וזה פשוט, והלכה למעשה.

אבל הרמב"ם [פרק ז' מהלכות תפילה הלכה ח'] כתב: ט' באב ויום הכפורים, כיון שאין בהם רחיצה, אינו מברך "על נטילת ידים", ולא "המעביר שינה מעיני".

784. בפירושו הריבב"ן כתב דהיינו כמו שנאמר: "שישו אתה משובש כל המתאבלים עליה".

785. אפילו אבר אחד אסור לרחוץ, כפי שאמר

הדברים? **איפוך אנא** [אהפוך אני את הסדר], ונאמר שבחצי הראשון של היום קוראין בתורה ובהפטרה, ומבקשים רחמים. ובחצי השני — מעיינים בענייני העיר!

מבארת הגמרא: **לא סלקא דעתך** [אל תעלה על דעתך לומר כך].

דכתיב שאמר נחמיה בן חכליה: **"ואלי יאספו כל חרד בדברי אלהי ישראל על מעל הגולה וגו'** [ואני יושב משומם⁽⁷⁸⁰⁾ עד הערב].["] והיינו, שבאו אליו טובים וכשרים שבעם ישראל להגיד על מעל וחטא בני הגולה, כדי להפרישם מן החטא.

שקבעו את אותו זמן לאריכות התפלה, ודאי אומרים אז כ"ד ברכות.

ורבינו חננאל הביא מכאן ראייה, שאין אומרים אותן — אלא בערב, בתפלת נעילה. וכתב הריטב"א שאין זו ראייה, כי אפילו לדבריו, למה אין אומרים אותן במנחה? ועוד, שאפשר שאומרים אותן גם בתפלת שחרית. ולפי שמתפללים בערב שתי תפלות, עושין אותה עיקר.

וכן כתב הרמב"ם [פרק ג' מהלכות תעניות הלכה ז'], שאומרים אותן בתפלת שחרית ובמנחה.

וסיים הריטב"א: ונראין דברים שזה הדבר תלוי ברצון, לאומרה בתפלת מנחה בלחוד, או לאומרן בכל התפילות.

780. "משומם" היינו מבוהל וחרד. והיינו שהיה חרד מהמעל שהיו מתוודין לפניו. רש"י.

781. כפי שמצינו במסכת יומא [כח ב]: "צלותיה דאברהם מכי משחרי כתלי". והיינו, שתפילת הערב של אברהם היתה מזמן שהתחילו הכתלים, שהיו בהירים עד חצות היום, להשחיר. והיינו מתחילת שעה שביעית. עיין שם וברש"י שם.

בין במים חמין ובין בצונג.

“נועלין את המרחצאות”, בין אם אסור רק בחמין, ובין אם אף בצונג, אין ראייה מלשון משנתנו (787).

אמר רב שישא בריה דרב אידי: באמת מלשון זו אין ראייה. אלא אבא [רב אידי, שהיה אביו של רב שישא], הכי קשיא ליה במשנתנו:

מכדי תנן [הרי שנינו] כבר בתחילת המשנה שאסור ברחיצה. “נועלין את המרחצאות” למה לוי? לשם מה שנה התנא שצריך לנעול את המרחצאות, הרי אם אין רוחצים, ממילא אין שימוש למרחצאות!

אלא לאו שמע מינה: דווקא בחמין שבמרחצאות — אסור לרחוץ. אבל בצונג — מותר. ולכן שנה התנא “נועלין את המרחצאות”, להשמיענו שאסור לרחוץ דווקא במים חמים, כאותם מים שבמרחצאות.

לימא מסייע ליה [ננסה לומר שיש סיוע] לרב חסדא, שאמר שכל שהוא משום אבל אסור אפילו בצונג, מהברייתא.

ואילו כל איסור רחיצה שהוא משום איסור תענוג, כגון תענית צבור, אזי דווקא בחמין אסור לרחוץ, שתענוג הוא לו. אבל בצונג — מותר, שהרי אין ברחיצה זו תענוג, אלא נקיות בלבד (786).

אמר רב אידי בר אבין: אף אנן נמי תנינא [אף אנו שנינו דבר זה במשנתנו]. שהרי כתוב במשנה גבי תענית צבור: ונועלין את המרחצאות. משמע שרק רחיצה במרחצאות, שהם חמים, אסור. אבל רחיצה בצונג — מותרת.

אמר ליה אביו: מה הראיה מלשון המשנה? ואי [ואם] היה סוכר התנא שאף בצונג אסור לרחוץ, דהיינו, שאסור לרחוץ אף בנהרות צונגין, האם “סוכרין את הנהרות” מבעי ליה למיתני [היה לו לתנא לשנות]!?

ודאי שאי אפשר לשנות כך, שהרי אין אפשרות לסכור את הנהרות כדי למנוע רחיצה בהם.

והיות ובכל מקרה היה על התנא לשנות

אבל לבין שהוא משום תענוג. אבל ביום הכפורים שהוא דאורייתא, אף על פי שהוא משום תענוג, אסור בין בחמין ובין בצונג.

787. לכאורה כונת אביו לומר, שהתנא בא להשמיענו שלא רק שאסור לרחוץ, אלא אף צריכים לדאוג שלא תהיה אפשרות לרחוץ, ולכן נועלין את המרחצאות. ולכן אין ראייה מהמשנה. כי יתכן שאף רחיצה בחמין אסורה, ובאמת היה ראוי לעשות מעשה כדי למנוע אף רחיצה בצונג, אבל מבחינה טכנית אי אפשר לעשות כן, שהרי אי אפשר לסכור את הנהרות. אלא שלפי זה

ר' אלעזר במסכת פסחים [נד ב]: אסור לאדם שיושיט אצבעו במים בט' באב כדרך שאסור ביום הכפורים. ראשונים.

וכתב הר"ן, שיש כאן שלשה דינים חלוקים: ט' באב, אסור אפילו להושיט אצבעו קטנה במים, ואפילו בצונג. אבל, בחמין אסור לגמרי. בצונג מותר פניו ידיו ורגליו. תענית ציבור, בצונג מותר אפילו כל גופו. בחמין — רק פניו ידיו ורגליו. ועיין בגבורת ארי.

786. כתב הב"ח [בהגהותיו], שדווקא בדברים שהם תקנת חכמים, שייך לחלק בין שהוא משום

נינהו [שאוּבִים הֵם] (789), ואסור לטבול במים שאובים, אלא צריך לטבול דווקא במי גשמים או מעיינות! (790)

אלא לאו — ודאי שמדובר בצונן.

ודווקא חייבי טבילות — אין, אכן, טובלין במים צוננים אף בתשעה באב ויום הכפורים, משום שטבילה בזמנה — מצוה היא (791), שממהר לטהר עצמו.

אבל איניש אחרינא [אדם אחר], שאינו חייב

שכך שנינו בברייתא: כל חייבי טבילות, כגון נדה ויולדת — טובלין כדרך [כפי רגילותן לטבול], בין בתשעה באב, בין ביום הכפורים.

ועתה, עלינו לבאר במאי, באיזה מים, הם טובלין?

אילימא שטובלין במים חמין, שהוחמו על גבי האש, אי אפשר לומר כך. כי טבילה בחמין מי איכא [האם ישנה?] (788) והלא מים שהוחמו בכלי על גבי האש — שאובין

אומרת שתיתכן טבילה בחמין באופן שהוחמו והומשכו למקוה, מוכח שמקוה שכולו מים שאובים, אפילו על ידי המשכה אינו כשר לטבילה.

ונחלקו הפוסקים, האם פסול זה מדאורייתא הוא, או שהוא רק מדרבנן. עיין בשו"ת תשב"ץ [חלק ג' סוף סימן י"ב], ובשו"ת מהרי"ט [חלק ב' סימן י"ז], ובלחם ושמלה [אות ע"ד].

ועיין בתוספות במסכת תמורה [יב ב], שכתבו שאם כבר יש במקוה כ"א סאה מי גשמים, מותר להמשיך לה י"ט סאין של מים חמים שאובין. וכן פסק השו"ע [יו"ד סימן ר"א סעיף מ"ד].

ועדיין צריך ביאור, הרי אפשר להטיל במקוה מעט מים חמים, אף שהם שאובים. וכן, אפשר לחמם על ידי השקה.

עוד מקשים, הרי מצינו במסכת יומא [לד ב]: עשיות של ברזל היו מחמין מערב יום הכפורים, ומטילין לתוך הצונן — כדי שתפוג צינתן. אם כן, אפשר לחמם מקוה באופן זה! אמנם ביעב"ץ כתב, שבכהאי גוונא אין המים נעשים חמים אלא פושרים.

791. התוספות במסכת ביצה [יח ב] כתבו, שבזמן הזה, שנשים מאחרות את הטבילה משום

צריך להבין את דברי תשובתו של רב שישא. כי לפי מה שנתבאר, מה ששנה התנא שנועלין את המרחצאות — אינו מיותר.

788. הקשה השפת אמת, אף אם נאמר שישנה אפשרות של טבילה בחמין, וכפי שהגמרא מביאה, כגון בחמי טבריה, מכל מקום למה היא מותר לטבול בחמין, הלא אפשר בצונן! וכתב, שאפשר לומר שהגמרא סוברת, שמכל מקום, כיון שהטבילה אינה לתענות, אף אם הוא נהנה ממילא, אין אנו חוששין לכך. עיין שם.

789. כך היא שיטת רש"י ותוספות כאן, שפסול חמין הוא מטעם שאובין. אבל אם המים חמים ואינם שאובין, כגון מקוה של ארבעים סאה מי גשמים, ששפך לתוכה מים חמים, כשרה לטבול בה.

ובאמת יש בזה מחלוקת בראשונים. השו"ע [יורה דעה סוף סימן ר"א] כתב שיש אוסרין, והרמ"א שם כתב שיש מתירין.

ובהגהות הגר"א מחק את המילים "שאובין נינהו". ועיין מה שכתב בשו"ע [יו"ד סימן ר"א ס"ק קכ"ה].

790. כתבו התוספות, שמזה שהגמרא לא

טבילה — לא ירחץ אף בצונן!

אמר רב הנא בר קטינא: אין מכאן ראייה. כי באמת אפשר לומר שבברייתא מדובר בטבילה בחמין — שלא הוחמו בכלי.

וכיצד יתכן כדבר הזה, שהמים חמים בלא שהוחמו בכלי על האש?

לא נצרכה [לא הוצרכו דברי הברייתא] **אלא לחמי טבריא**, שהם מי מעיין, וחמים הם כבר בנביעתם.

ודווקא חייבי טבילות מותרין בטבילה בחמין. אבל שאר אדם — אסורין בחמין, ומותרין בצונן.

ומקשה הגמרא: **אי הכי, אימא סיפא** [אמור את סוף הברייתא], ששינינו שם, שנחלק **ואמר רבי חנינא סגן הכהנים**, שאף חייבי טבילות אין טובלין בימים אלו, **כי כדי** [ראוין] **הוא בית אלהינו לאבד עליו טבילה פעם אחת בשנה**, ואפילו טבילת מצוה.

ואי אמרת [ואם כדברייך, שאתה אומר] **שבצונן מותר** אף לכל אדם לרחוץ בתשעה באב ויום הכפורים, ואין בכך משום ביטול כבוד בית ה', למה יבטלו חייבי טבילה מטבילתן בימים אלו, **ירחץ בצונן!**

אלא על כרחך, שלכל אדם אף בצונן אסור, ורק לחייבי טבילות התירו. ונחלק רבי חנינא ואמר, שאף חייבי טבילות לא יטבלו בצונן, כי כדי הוא בית אלקינו לאבד עליו טבילה!

אמר רב פפא: באמת אפשר לומר שלכל אדם דווקא בחמין אסור, אבל בצונן — מותר. ולחייבי טבילות התירו גם בחמין. ובאמת רבי חנינא לא בא לאסור על חייבי טבילות רחיצה בצונן, אלא רק בחמין. ואם כן, אם קיימת אפשרות לטבול בצונן, אכן לא תאבד הטבילה, אלא יטבלו בצונן.

ומה שאמר רבי חנינא בברייתא: "כדי הוא בית אלקינו לאבד עליו טבילה", מדובר **באתרא** [במקום] **דלא שכיח צונן** [שאינ מצויים מים צוננים לטבול בהם] (792). שבמקום כזה, אם נאסור טבילה בחמין, לא יוכלו לטבול כלל. ואמר רבי חנינא, שלמרות זאת, כדי הוא בית אלקינו לאבד עליו טבילה.

תא שמע: כשאמרו חכמים שבתענית צבור **אסור במלאכה**, **לא אמרו אלא ביום.**

אבל כלילה — מותר במלאכה (793).

וכשאמרו שבתענית צבור **אסור בנעילת**

טבריה. ועל זה אומרת הגמרא, שאין שכיח שם צונן. ואם כן, לשון הגמרא "באתרא דלא שכיח צונן" — קשה קצת, שהרי אין מקום כזה חוץ מטבריה.

793. כתב רש"י, שמכאן משמע שבליל תשעה באב מותר במלאכה, ואין ביטול מלאכה אלא ביום. אבל אין מפרסמין את הדבר.

ועיין במגן אברהם [תקנ"ה כ"ג] שהביא,

ספיקות, אין שייך טבילה בזמנה. עוד כתבו שם, שבזמנינו, שאין הטבילה כדי לאכול בטהרות, אלא רק כדי לטהר אשה לבעלה, וביום הכפורים ותשעה באב בלאו הכי אסורות לבעליהן, ממילא אין כאן טבילה בזמנה. וכן פסק השו"ע [או"ח סימן תקנ"ד סעיף ח'].

792. לכאורה רק העיר טבריה היא מקום כזה, שהרי רק שם יש אפשרות לטבילה בחמין, בחמי

הסנדל, לא אמרו אלא כשהוא בעיר.

אבל כשהולך בדרך מחוץ לעיר — מותר, כי בהליכה כזו יש סכנה אם לא ינעל מנעלים.

הא כיצד? היאך ינהגו הולכי דרכים?

כאשר הוא יוצא לדרך — נועל את הסנדל.

וכאשר נכנס לעיר מדרכו — חולץ סנדלו.

וכשאמרו שבתענית צבור אסור ברחיצה, לא אמרו אלא גבי רחיצת כל גופו.

אבל לרחוץ פניו ידיו ורגליו — מותר.

וכן, כשם שאמרנו חילוקי דינים אלו [כגון החילוק בין ההולך בדרך למי שנמצא בעיר לענין נעילת הסנדל] גבי תענית ציבור, כך אתה מוצא חילוקים אלו אף במנודה [מי שנידוהו בית דין, שעליו לנהוג מנהגי אבלות⁽⁷⁹⁴⁾] ובאבל.

עד כאן לשון הברייתא.

ועתה, כששנה התנא בברייתא שהוא הדין לענין מנודה ואבל, מאי לאו — אכולהו [האם אין מדובר על כל החילוקים שהוזכרו], ואף על רחיצה. ואמר, שאף במנודה ואבל, אסור לרחוץ דווקא כל גופו, אבל פניו וידיו מותר!

ובמאי [ובמה, באיזה אופן מדובר]?

אילימא [אם נאמר] שמדובר ברחיצה בחמין, לא יתכן לומר כך. כי לרחוץ פניו ידיו ורגליו במים חמים — מי שרו [האם מותר] לאבל?!

והאמר [והרי אמר] רב ששת: אכל אסור אפילו להושיט את אצבעו בחמין!

אלא לאו, על כרחך שהברייתא מדברת ברחיצה בצונן!

והרי שנה התנא, שאסור לרחוץ כל גופו, ורק פניו ידיו ורגליו — מותר.

מוכה, שבתענית צבור אסור לרחוץ כל גופו אפילו בצונן!

הגמרא דוחה את הראיה: לא. אין מדובר בברייתא בצונן.

לעולם מדובר בברייתא דווקא בחמין. שבאופן זה אסור לרחוץ את כל גופו, ורק פניו ידיו ורגליו — מותר. אבל בצונן — מותר לרחוץ אפילו את כל גופו.

ורקא קשיא לך [וימה שהוקשה לך] ממה ששנינו: וכן אתה מוצא במנודה ובאבל, היאך יתכן לומר שמותר לאבל לרחוץ חלק מגופו בחמין, והרי אפילו להושיט אצבעו בחמין אסור —

אין זו קושייה.

הגבורת ארי להלן [ל ב], עיין שם שהאריך בענין.

794. כפי שמצינו בשו"ע יורה דעה [סימן קל"ד סעיף ב']. ועיין שם בש"ך סק"ב.

שבמסכת פסחים [נב א] כתב רש"י, שאסור אף בלילה, ולכאורה סותר דבריו כאן! ועוד תמה על עצם ההיתר, שהרי בתשעה באב אין עושין מלאכה כדי שלא יסיח דעתו מן האבילות, ומטעם זה אין לחלק בין יום ללילה! וכן הקשה

דתניא: תכפוהו אבליו בזה אחר זה, ומשום כך הכביד שערו [שערו נעשה רב, והוא מכביד עליו], שהרי אבל אסור בתספורת — מיקל בתער [מותר לו לדלל במקצת את שערו בתער].

וכמו כן, למרות שאבל אסור לכבס בגדיו, מכל מקום אָבֵל כזה, שתכפוהו אבליו, מכבס כסותו במים.

אמר רב חסדא: דווקא בתער, שהוא דרך שינוי [שהרי באופן הרגיל מספרים את השערות על ידי מספריים], התירו לו להקל שערו. אבל לא התירו לו להקל במספרים — כדרכו.

וכן מה שהתירו לו לכבס כסותו, היינו דווקא במים. ולא בנתר⁽⁷⁹⁶⁾, ולא בחול, שדרך לכבס בהם, לפי שהם מלבנים את הכביסה ביותר.

אמר רבא: אָבֵל מותר לרחוץ בצונן כל שבעה, מידי דהוה אבשרא וחמרא [כפי שהוא מותר בבשר ויין], שתענוג הם כצונן.

מיתיבי: אין הבוגרת [נערה שהביאה שתי יג-ב שערות⁽⁷⁹⁷⁾, שהן סימני גדלות] רשאה [רשאית]⁽⁷⁹⁸⁾ לנוול את עצמה בימי אָבֵל

כי מה ששינינו בסוף הברייתא, שאף במנודה ואבל אתה מוצא את החילוקים שהוזכרו גבי תענית — **אשארא קאי** [מדובר על שאר הדברים שנשנו בברייתא]: נעילת הסנדל וסיכה⁽⁷⁹⁵⁾. שבדברים אלו, אף מנודה ואבל — דינם כמו בתענית צבור.

אבל מה ששינינו בברייתא, שאיסור רחיצה בחמין הוא דווקא בכל גופו, אבל פניו ידיו ורגליו מותר — מדובר דווקא בתענית צבור. אבל במנודה ואבל — גם פניו ידיו ורגליו אסור לרחוץ בחמין.

תא שמע, דאמר רבי אבא הכהן משום רבי יוסי הכהן: מעשה היה, ומתו בניו של רבי יוסי בן רבי חנינא, ורחץ בצונן כל שבעה.

הרי לנו שאבל מותר לרחוץ בצונן!

הגמרא דוחה את הראיה: **התם** [שם], במעשה של רבי יוסי בן רבי חנינא — **כשתכפוהו אבליו הוה** [שהיו ימי אבלותו זה אחר זה מיד], כי מתו שני בניו זה אחר זה. והיות והיו ימי אבלותו מרובים יותר מהרגיל, התירו לו לרחוץ בצונן אף בימי אבלותו.

וכפי שמצינו בברייתא, שאם תכפוהו אבליו, מקילים עליו:

795. כך כתב רש"י. אמנם לפנינו בברייתא לא הוזכרה סיכה.

796. הוא סוג אדמה או אבן שמכבסין בהם. רש"י.

797. כך כתב כאן רש"י. וכתב הרש"ש, שצריך למחוק זה מכאן, ולהציגו להלן, גבי "הא נערה", שהרי משהביאה שתי שערות, נערה היא

— ולא בוגרת! ורק ששה חודשים לאחר מכן נעשית בוגרת, כפי שכתב רש"י עצמו במסכת כתובות [תחילת פרק שלישי].

798. מרש"י משמע, שאכן אין לה רשות לעשות כן, אלא חייבת להתקשט, כדי שיקפצו עליה בני אדם לנושאה.

אבל התוספות כתבו, שאין הכוונה שאין לה רשות לנוול עצמה, אלא שאינה חייבת לעשות